

MİSYONERLİK VE OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YERİ

İbrahim Caner TÜRK

Doç. Dr.; Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tarih Bölümü
icanerturk@erzincan.edu.tr

Özet

İlk olarak 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasına ayak basan misyonerler, Osmanlı Devleti'nin tanımış olduğu serbestiyetten faydalanarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren sayıları hızla çoğalan okullarını açmışlardır. Ülkeyi bir ağ gibi kuşatan ve büyük zararlar veren bu eğitim kurumlarının sayıları zaman zaman devlet okullarını da geçerek, en ücra köşelere kadar yayılmıştır.

Bu çalışmada misyoner okullarının Türk toplumunun milli birliğinin ve bütünlüğünün bozulmasında, siyasî, kültürel ve ekonomik alanda yıpranmasında önemli etkileri olduğu, yeni devletlerin kurulması ve Osmanlı İmparatorluğunun çökmesine neden olan başlıca unsurlardan biri olduğu gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Osmanlı Devleti, Eğitim, Misyoner Okullar.

Abstract

Missionaries, who first set foot in the Ottoman geography in the 16th century, took advantage of the freedom granted by the Ottoman Empire and opened their schools, the number of which increased rapidly since the middle of the 19th century. The number of these educational institutions, which surround the country like a net and cause great damage, has spread to the most remote corners, sometimes surpassing the public schools.

In this study, it is shown that missionary schools have important effects on the deterioration of the national unity and integrity of the Turkish society, its political, cultural and economic wear, and it is one of the main factors that caused the establishment of new states and the collapse of the Ottoman Empire

Keywords: *Missionary Acts, Ottoman Empire, Education, Missionary Schools*

Giriş

Hıristiyanlığı yaymak iddiasını taşıyan misyonerlik faaliyetleri tarihte hiçbir zaman yalnızca dini amaçlı çalışmalar olmamıştır. Misyonerlik, zamanına, yerine ve şartlara göre faaliyet alanlarını, hedeflerini ve de yöntemlerini değiştirebilmiştir.

Hedeflerine ulaşabilmek için gittikleri toplumları kendi dillerinden, dinlerinden ve kültürlerinden koparmanın yollarını deneyen misyonerler takip ettikleri yöntemlerle kültürsüzleştirdikleri toplumlar üstünde etkili olmaya çalışmıştır. Bu şekilde kültür emperyalizminin öncülüğünü yapan misyonerler ortaya çıkan boşluktan yararlanarak kendi dil, din ve kültürlerini yerleştirmek için çaba harcamıştır. Bunun için daha çok eğitim ve öğretim kurumlarını kullanmışlardır. Nitekim ilk olarak 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasına ayak basan misyonerler 19. yüzyılın ortalarından itibaren sayıları hızla çoğalan okullarını açmışlardır. Ülkeyi bir ağ gibi kuşatan ve büyük zararlar veren bu eğitim kurumlarının sayıları zaman zaman devlet okullarını da geçerek, en ücra köşelere kadar yayılmıştır.

İlgili literatürde özelde misyonerlik ve misyoner okullarına dair çalışmalar bulunmaktadır (Misyoner okulları konusunda Şamil Mutlu'nun Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları araştırması Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklarına dayalı önemli veriler ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede Halit Ertuğrul, Şinasi Gündüz, Osman Cilacı, İlknur Polat Haydaroğlu, Hidayet Vahapoğlu ve Sezen Kılıç'ın misyonerlik ve misyoner okulların ilişkin çalışmalarını da zikretmek gerekir). Bu çalışma farklı olarak misyonerliğin Osmanlı eğitim sistemindeki yerini göstermeye matuftur.

Misyon-Misyoner Kavramı, Misyonerlik

Misyon ve misyoner kelimeleri, Latince kökenli *mitterre* (göndermek) fiilinden türemiştir. Misyoner sözcüğü *misso* kelimesinden alınmış ve diğer dillere uyarlanarak *missionary-missionaire-missionör* şeklinde Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi dillerde de kullanılmış ve

Türkçemize de o dillerden geçmiştir (Şişman 2006: 6, M. Aydın 1996: 7, Gündüz 2005: 11).

Misyon sözlükte yetki, vekâlet, hususi görev anlamlarına gelmektedir. Misyoner kelimesi ise görevli kimse, papaz veya görevli rahip anlamları taşımaktadır (Gündüz 1995: 193) Ancak misyon ve misyoner sözcükleri bugün hususi anlamıyla Hıristiyanların, Hıristiyan olmayan toplumlarda, insanları kendi din ve mezheplerine kazandırmak amacıyla açılan kurumlara ve buralardaki özel olarak eğitilmiş kişilere denmektedir. Misyonerlerin yaptıkları çalışmalar da, Türkçe’de “misyonerlik” kelimesiyle ifade edilmektedir. Gönderildikleri ülkeler ise “misyon ülkeleri” olarak adlandırılmıştır. Misyonerler, görev yapmak amacıyla gönderildikleri toplumların özelliklerini iyice tetkik edip, edindiği bilgileri hem bağlı bulunduğu devlete hem de dini merkezlere bildirmekle de görevlidir (R. Kılıç, 2006: 328, Keha 2014: 74, M. Aydın 1996: 7, Gündüz 2005: 12).

Misyoner kelimesi ilk kez İman Propagandası Kongregasyonu’nun (*Propaganda Fide-Congregation for the Propagation of the Faith*) 1622’de tesis edilişi dolayısıyla ve başlangıçta rahipler ve papazlar için kullanılmıştır. Çünkü XVII. Asırda misyonerlik faaliyetini çoğunlukla onlar yürütmekte idi. Zamanla bu terimin alanı, öğretmenler, hemşireler, doktorlar, ziraatçılar vb. kapsayacak kadar genişlemiştir (Harman 2004: 28).

Başlangıçta dini amaçlar ve kişisel gayretler şeklinde başlayan misyonerlik faaliyetleri, zaman geçtikçe oldukça güçlenmiş ve misyonerler özellikle bağlı buldukları ülkelerin siyasi, kültürel, sosyal, , ticarî ve ekonomik çıkarları doğrultusunda emperyalizmin ilerlemesine katkı sağlayan bir teşkilatlanmanın üyeleri halini almışlardır. Her ne kadar da özünde dini barındırıp, misyonerler de genellikle din adamlarından oluşsa da, bu durum zamanla değişmiş ve özellikle son asırlarda ruhban olmayan şahısların da misyoner olarak vazife yaptıkları gözlenmiştir (Keha 2014: 75).

Misyonerlik teşkilatı amacına ulaşabilmek gayesiyle dünyanın çeşitli ülkelerinde enstitüler kurmuştur. Bunlardan Almanya,

Fransa, Belçika ve Hollanda'dakiler ilk akla gelen ülkelerdir. Misyonerler tarihin her döneminde gayelerine ulaşabilmek için bütün yolları mübah gören bir zihniyetle (Makyavelist) hareket etmişlerdir. Böylece de Afrika ve Asya ülkelerini uzun yıllar boyunca sömüren, istismar eden emperyalist ülkelere yardım ederek, onlara uygun zemin hazırlamışlardır (Cilacı 1997: 10).

Misyonerlerin öncelikle el attıkları faaliyet alanları yabancı dil kursları, okullar, hastaneler, dispanserler, yayınevleri ve yetimhaneler, geniş maksatlı yardım teşkilatlarıdır. En çok faaliyet gösterdikleri alanlar bunlar olmakla beraber, faaliyet gösterecekleri topluluk ve ülkelerin özelliklerine göre taktik değiştirebilecek olan esnek bir yapıya da sahiptirler (Vahapoğlu 1997: 32, Keha 2014: 75).

Misyonerliğin Tarihi Gelişimi

Dünyanın pekçok devletinde faaliyetlerini geniş kapsamlı olarak devam ettiren misyoner teşkilatının kuruluşu, günümüzden çok öncelere kadar gitmektedir. İlk misyonerlerin Havariler olduğunu ifade etmek mümkündür. Aziz Paulos, Makedonya, Yunanistan ve Küçük Asya'da birçok kilise kurmuş ve bu kiliseleri teşkilatlandırmıştır (Cilacı 1997: 7).

VI. yüzyılda Aziz Agustinus, vaazlar vermek suretiyle Anglosakson'lara Hıristiyanlığı yaymak için önce misyonerlik yolunu seçmiştir. Yine bir misyoner olan Bonifacius, Hıristiyanlığı yaymak için uzun zaman Ren kıyılarında dolaşmıştır. Misyonerlerin bu yoğun faaliyetleri geç de olsa meyvelerini vermiş, IX. asırda Germanlar, X. asırda da Danimarka Hıristiyan olmuştur. Aziz Francesko, giriştiği faaliyette o kadar ileri gitmiştir ki Müslümanlar arasında bile İncil'i yaymaya çalışmıştır (Cilacı 1997: 7).

Reform neticesi, Martin Luther (1483-1546)'in öncülüğünde ortaya çıkan ve Katolik mezhebine (Papalık) tepkinin sembolü olan Protestanlık, daha ilk günden itibaren misyon meselesi üzerinde durmuş, kendine taraftar kazanmaya çalışmıştır. Misyonerlik düşünce ve idealini öncelikle benimseyenler ise Fransiskanlar ve Dominikenler olmuştur. XIII. yüzyılda Aziz Francois d'Assie'nin

(1181-1226) ve Aziz Dominique de Guzman'ın (1170-1221) kurmuş oldukları Fransisken ve Dominiken tarikatları, kısa süre içinde Papalıkça onaylanmış ve XIII. Asırın en hararetli misyoner grupları haline gelmiştir (M Aydın 2004: 99). Ortaçağda önceleri Dominikenler, Fransiskenler ve XVI. Asırdan itibaren Cizvitler gibi tarikatlar Hıristiyanlık misyonerliğinde öncü rol oynamıştır (Gündüz 2005: 17, M Aydın 1996: 98-99).

Bugün Hıristiyanlık dünyasının kalbi sayılan Papalık, 1662 senesinde Vatikan'da Misyon Bakanlığı'nı kurmuştur. Daha sonraki yıllarda Avrupa'nın pek çok ülkesinde, özellikle Almanya, Belçika ve Fransa'da misyon çalışmalarını yürütmek amacıyla enstitüler açılmıştır. Çin, Afrika, Asya, Japonya vb. ülkelere misyonerlik faaliyetleri ancak XIX. Yüzyıldan itibaren girmeye başlamıştır. Anglikan kilisesi de çeşitli tarihlerde Amerikan, Avusturalya ve Çin'e misyonerler göndermiştir. 1830 yılından sonra XVI. Gregorius'un gayretiyle, duraklama gösteren misyonerlik faali-yetleri canlanmış ve bazı ülkelere yeni misyonerler gönderilmiştir (Cilacı 1997: 8).

Kilise tarihi boyunca yapılan özellikle de XIII. asırda Dominikenlerin ve Fransiskenlerin faaliyetleriyle yoğunlaşan Misyonerlik çalışmalarına rağmen kutsal kitap İncil'i yayma işi otonom bir statü kazanmamıştır. 1493 yılından itibaren durum değişmiş ve Misyonerlik, otonom ve özel bir görev olarak Papa Alexandre VI tarafından koyu Katolik krallara verilmiştir. Papalığın uygulamaya koyduğu Hıristiyanlaştırma projesi dışında ilk Misyonerlik teşkilatı 1646 yılında İngiltere'de kurulmuştur. (Harman, s. 29) Bu arada İslam ülkelerinde İncil'i tanıtma ve yayma fikri başlangıçta Asisli St. Farancesco'dan gelmiş, sonraları bu fikir kiliseden ayrı olarak bazı dernek ve kuruluşlarca desteklenmiş ve gelişmiştir. Papalığın geniş yetki ve desteğiyle Paris'te Dış Misyonerler Papaz Okulu açılmış, okulun bütün harcamaları Papalık Propaganda Dairesince karşılanmıştır (Cilacı 1997: 9).

Misyonerler gayelerine ulaşabilmek amacıyla dünyanın çeşitli ülkelerinde pek çok dernek kurmuşlardır. Bunlar içinde yer alan bazı dernekler şunlardır:

- Osmanlı-Arap Misyonerlik Derneği (Beyrut, 1826)
- Asya Ülkeleri Misyonerlik Derneği (Beyrut, 1831)
- Müslümanları Hıristiyanlığa Davet Derneği (Beyrut, 1849) (Cilacı 1997: 15).

Bilhassa XIX. Asırdan itibaren müstemlekeci devletler, Şarkiyat İslamiyat sahasındaki ilimlere büyük önem vermişler, millî ve dinî gayeler dışında misyonerlik faaliyetlerinin bir takım başka emeller taşımasına zemin hazırlamışlardır.

Misyonerlerin Hedefleri

Misyonerlikte amaç, mesajın insanlara iletilip ulaştırılmasından çok, insanların vaftiz edilmesi, diğer bir deyişle Hıristiyanlaştırılmasıdır. Bunu gerçekleştirmek için de her yöntem mübahdır. Hıristiyan misyonerliğinde ki bu anlayış, onu dini öğreti ve inançların sıradan ilanı ve tebliğinden ayırır. Tabiatıyla evrensel karakter taşıyan ve bütün insanlar için bir kurtuluş vasıtası olma iddiası taşıyan her inanç sistemi, öteki insanlara ulaşip onları uyarmayı ve doğru olduğunu varsaydığı/düşündüğü kendi öğretilerini onlara iletmeyi bir görev sayar (Gündüz 2004: 356).

Misyonerlerin Çalışma Metodları

ABCFM'ye (*The American Board of Comissioners for Foreign Missions*) göre misyonerler, İncil'in hizmetkârlığına adanmış şahıslardır. Onlar İsa'ya karşı olan bireysel sorumluluğunun yönetiminde yola çıkmışlardır. Misyonerliğin gönüllülük esasına dayanması sebebiyle hastane, kilise, okul vb. gibi hizmet alanları bu kutsal görevde onlara yardımcı olmuştur (Erdem 2004: 280-281).

Misyonerlerin yaptıkları ilk iş, onları dinleyecek insanlar bularak onları yetiştirmektir. Bu insanlar şifahi olarak ve basılı malzemelerle yoğun bir etkileşim alanına çekilirler. Bu aşamada, kitap basımı, dağıtımı ve çeviri gibi işler çok önemlidir. İlk temaslarla oluşturulan kuvvetli bir nüve ve buradaki ailelerin çocukları için ilk eğitim çalışmaları başlatılır. Bu sırada bir kilise kurulumu ve onun çevresinde bir cemaat oluşturulur. Bu cemaatin en azından İncil'i Şerifi

okuyacak kadar eğitilmesi zorunludur. Kiliselere vaiz/papaz ve okullara öğretmen yetiştirilmesi gerekliliği, eğitim sisteminin geliştirilmesine, daha ileri seviyede okullar açılmasına neden olur. Yatılı/gündüzlü liseler ve İlahiyat okulları (*theological seminary*) bu gayeye hizmet etmektedir (Erdem 2004: 282).

Misyonerlerin Eğitim Misyonu ve Kullandığı Araç Olarak Okullar

Yeni ahitte misyonerliğe dayanak olarak kullanılan başlıca ifade Matta incilinde yer alan şu sözdür: “Şimdi gidip bütün milletleri/halkları talebelerim edinin: Onları baba, oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin. Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin ve işte ben bütün günler, dünyanın sonuna kadar sizinle birlikteyim” (Gündüz 2005: 36, Harman 2004: 34).

Hıristiyanlar Kitabı Mukaddes’in diğer çeşitli kitaplarında da misyonerlik için referanslar çıkarılır. Onlara göre, Markus ve Matta İncillerinde yer alan, İsa’nın göğe yükselmeden önce öğrencilerine yaptığı konuşmasındaki ifadelerinde, Hıristiyanlara yönelik 7 temel emir bulunmaktadır. İsa’nın diliyle ifade edilen bu emirler şunlardır: “Al, git, tanıklık yap, ilan et, talebeler edin, onları vaftiz et ve eğit” (Gündüz 2005: 36).

Misyonerlerin gayelerine ulaşmak için en fazla kullandıkları araçlar arasında okullar ön sırada gelmektedir. Misyonerlere göre eğitim ve öğretim yoluyla öğrencileri Hıristiyanlaştırmak esas amaçtır. Henry H. Jessup isimli misyoner bu konuyu şu sözleriyle açıklamaktadır: “Misyonerliğin başarısı için temel şart okullardır. Haddizatında bu da gaye olmayıp vasıtaadır. Şu da bir hakikattir ki misyonerlerin yahut İncilin başka yollarla sokulmaya imkân bulamadığı birçok yerlere İncil, okul vasıtasıyla sokulabilmiştir” (Keha 2014: 82).

Yabancı hükümet ve misyonlara bağlı okullar misyoner teşkilatlarının ve emperyalist düşüncenin ürünü olarak Protestan, Katolik ve Ortadoks cemaatlere bağlı okullardı. Osmanlı Devleti’nde devam eden bütün eğitim-öğretim faaliyetleri misyonerlerin elinde

evrilip çevrilmekteydi. Okulları bu misyonerler idare etmekte, öğretmenleri bu misyonerler atamakta ve bütün imkânları bunlar istedikleri gibi kullanmaktaydılar. Okuldaki tüm öğretmenler Katolik, Protestan veya Gregoryan papazlardan oluşmaktaydı (Keha 2014: 88-89).

Misyonerler tarafından açılan eğitim kurumları sıklıkla yerel eğitim sistemiyle karşılıklı ilişki içinde oldu ve bu okullarda genel eğitimin yanında din eğitimi de verildi. Ayrıca bu okullara Hıristiyan çocukların yanında öncelikle elit aile çocukları olmak üzere Hıristiyan olmayan ailelerin çocukları da öğrenci olarak kabul edildi. Donanım ve teçhizatı, eğitim kadrosu ve verdiği eğitimle yerel okullardan belirgin bir şekilde ayrılan bu misyoner okulları, bölgede her zaman büyük bir saygınlık kazandı; bu sayede misyonerler, “Üçünü neden bu insanlardan karşılamayalım” şeklinde bu hususun önemini vurgulamışlardır (Erdem 2004: 283). Böylece misyonerler hem halk üzerindeki hem de okullardaki etkilerini sürdürdüler. Ayrıca da ilerde o ülkede yönetimden ticarete kadar hemen her alanda etkili konumlara gelecek olan öğrenciler aracılığıyla ileriye dönük önemli kazanımlar elde ettiler (Gündüz 2005: 58-59).

Bu okulların amaçlarından biri de, en kısa zamanda misyonerlerin yerini alacak olan yerli yardımcılarını yetiştirmek olmuştur. Zira misyonerler “İklimi tanıdıkları bir iklim, dili kendi ana dilleri, adet, alışkanlık ve davranışları aşına oldukları adet ve davranışlar, vaiz ve papaz ihtiyacının dörtte üçünü neden bu insanlardan karşılamayalım” şeklindeki düşünceleriyle bu konunun önemini vurgulamışlardır (Erdem 2004: 283).

Ortadoğu genelinde açılan binlerce eğitim kurumunda yörede bulunan azınlık halklar Katolik ya da Protestan bir eğitimden geçirilmiş ve böylece bölge Hıristiyanlarının misyonerlerce temsil edilen Katolik ya da Protestan kiliseye bağlanmaları sağlanmıştır. Misyoner örgütlerce açılmış olan bu eğitim kurumlarının Hıristiyan din eğitimi verme yanında bir diğer işlevi de genellikle Osmanlı Devleti idaresindeki ülkelerde yaşayan gayrimüslim halk arasında

İngiliz, Amerikan ve benzeri Batı uluslarının siyasal amaçlarına paralel olarak etnik-ayırıcı bir anlayışın oluşarak gelişmesini sağlamak olmuştur. Örneğin bu çerçevede Anadolu'nun bir ucundan diğerine açılan misyoner teşkilatları desteğindeki yüzlerce kolejde Ortadoks Rumlar, Süryaniler ve Ermeniler gibi gruplar örgütlenilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar özellikle Rum, Ermeni ve Bulgar milliyetçiliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu arada misyonerlerin Arap milliyetçiliğinin gelişmesine de büyük katkıları olmuştur. XX. yüzyıl başlarında yalnızca Amerikan misyoner teşkilatlarına bağlı olarak Anadolu'da faaliyet göstermekte olan okul sayısı dört yüzü aşmış durumdadır. 1914 yılında ise sadece Osmanlı Devleti'nin kuzey bölgelerinde ki misyoner okullarında yaklaşık 25.000 civarında öğrencinin eğitim görmekte olduğu bilinmektedir (Gündüz 2005: 70).

Misyonerlerin Osmanlı Ülkesine İlgili Sebepleri

Misyonerlikle ilgili eserlerde Anadolu, İncil ülkesi anlamına gelen "Bible Land" olarak isimlendirilir. Yani Hıristiyanlığı yaymaya çalışan misyonerlerin gözünde Anadolu, İncil ülkesi olarak görülmüştür. Zira İncil'de geçmekte olan birçok yer ismi Anadolu'dadır (Şişman 2006: 5, Keha 2014: 77). Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerden önemli bir kısmı da kutsal yerlerden oluşmaktadır (Ertuğrul 2002: 59).

Ayrıca farklı etnik köken ve dini inanca sahip unsurların beraberce yaşadığı geniş arazilere sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, misyonerlik faaliyetleri için çok uygun bir zemine sahipti. Zira azınlıklara tanınmış olan geniş haklar ve yabancılara verilmiş kapitülasyonlar misyonerlerin faaliyetlerini yürütmelerini kolaylaştıran faktörlerdi. Dünyanın önemli bir yerinde konumlanmasından dolayı Osmanlı toprakları en çok göz dikilen yerler arasındaydı. Osmanlı'nın siyasî, tarihî, ekonomik ve kültürel zenginliklerinden yararlanmak amacıyla bu toprakları ele geçirmek isteyen Batılı devletler misyonerlik faaliyetlerine büyük destekler sağlayarak onlardan bu yönde yararlanmaya çalıştılar, 19. yüzyıl ile 20. Yüzyıl

başları misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı en parlak dönemleridir. Bunun sebebi kapitalizmin emperyalizme dönüşmesi ve misyonerlerin de bu durumdan yararlanmalarındır (Keha 2014: 77).

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerlerin amaçları; Hıristiyan olmayanlara Hıristiyanlığı telkin ederek İncil'i bilmeyenlere öğretmek; Roma ve Doğu kiliselerini birleştirmek; Latin kilisesine bağlı olanların dinî hizmetlerinde bulunmak; Osmanlı topraklarında papaz ve rahip yetiştirmek; Osmanlı tebaasında bulunan tüm Hıristiyanların dinlerini unutmalarını önlemek; Müslüman ve Türk çocuklarını dinî açıdan etkileyerek kendi inançlarından koparmak olarak sıralanabilir (Keha 2014: 78).

Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulların Genel Seyri

Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulların Genel Seyri konusu, Tanzimat'a Kadar, Tanzimat Dönemi (1839-1876), 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Yabancı Okullar, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908), II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1923) gibi alt başlıklar halinde analiz edilecektir.

Tanzimat'a Kadar

Saint Benoit Fransız Okulu Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulmuş ilk yabancı okul olarak kabul edilir. Galata'da bulunan Latinler, Fransız elçisi kanalıyla Papadan çocuklarının eğitimi için ricada bulunmuşlar ve bu rica üzerine Papa Cizvit rahiplerinden oluşan bir grubu ilk kez İstanbul'a göndermiştir. 8 Kasım 1583 tarihinde İstanbul'a gelip Saint Benoit manastırına yerleşen bu rahipler geldikten hemen sonra okul açmışlardır. Okula Latinlerle birlikte Rumlar ve Yahudiler de çocuklarını göndermiştir. Okulda Matematik, eski Yunanca, Latince, serbest sanatlar ve Fransızca okutulmuştur. Burası dar amaçla yetinmeyerek Katolik mezhebinde olmayan öğrencilere de bu mezhebi öğretmeyi amaçlamış olan bir misyoner okuludur. Misyoner tarafından açılan bu okul, misyonerlerin Osmanlı'daki çalışmalarının ilk ciddi ürünüdür (R. Kılıç 2006: 335, S. Kılıç 2005: 57).

Bunu takip eden süreçte 7 Temmuz 1626'da İstanbul'a gelen üç kişiden oluşan bir Kapucan misyoner heyeti, 19 Temmuz 1626 tarihinde Galata'daki St. Georges Kilisesi'ne ve kilisenin yanındaki eve yerleşip, halka Hıristiyanlığın esaslarını öğretmeye, zindandaki esirlere, hastalara ve limandaki Fransız gemicilere yardım etmeye, bunun yanında da Katolikliği yaymaya başladılar. Kilisenin yanında bir de okul açtılar (R. Kılıç 2006: 335).

1637'de Fransız Kralı XIII. Louis, Kapucin misyonerlerinin doğuda yürüttükleri faaliyetlerinden o kadar memnun kaldı ki, Fransız elçilik binasının yanında bulunan evi onlara bağışladı. 1673 tarihinde Fransız konsolosluklarına ve elçiliğine "Dil oğlanları" adında tercüman yetiştirebilmek için; "St. Louis Kapucin Papazları Koleji" adında farklı bir bina dahi yaptırıldı. Bu kolejde öğrencilere İtalyanca, Fransızca ve Latince'nin yanında Ermenice, Rumca ve Türkçe de öğretiliyordu (R. Kılıç 2006: 335).

Osmanlı topraklarında bu ve bunun gibi yabancı okullar yabancı elçilerin müracaatı üzerine Padişahların bir lütfu olarak fevkalade imtiyaz ve yetkilerle açılmışlardır. Fakat bu okulların açılmalarını cazip hale getirmiş olan ve bir lütuf olarak padişahlar tarafından verilen imtiyazlar zamanla bir hak olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısına çıkmış, daha sonra bu okullar Osmanlı topraklarının değişik bölgelerinde yeni şubeler açarak hızla sayılarını artırmışlardır (S. Kılıç 2005: 59).

18. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okullar Katolik Kilisesi'ne bağlı idi. Protestan okulları ise ancak 19. Yüzyıldan itibaren açılmaya başlamıştır. 18. yüzyıla kadar açılan yabancı Katolik okulların asıl amaçları şu şekilde özetlenebilir: Osmanlı limanlarında çok sayıda bulunan yabancıların yeniden üretimini sağlamak, Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında gittikçe kurumsal hale gelen ilişkiler gereği Osmanlıca bilir bir kadro sağlamak, batı Hıristiyan cemiyetlerinin doğu Hıristiyan cemiyetleri içinde yayılmasını sağlamak ve Avrupa sermayesi için aracılık yapacak gurupları yetiştirmektir. 1839 yılına gelindiğinde Fransız

okullarının sayısı 21 tanesi erkek ve 19'u kız olmak üzere 40'a ulaşmıştır. Bu okullarda okuyan 5871 öğrencinin 4011'i yerli Hıristiyan 1860'ı yabancı öğrencidir (S. Kılıç 2005: 59).

Tanzimat Dönemi (1839-1876)

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde bulunan azınlıklara ilk kez yeni hak ve imtiyazlar vermiştir. Bu fermanın sonrasındaki tesis edilen yabancı okullar birkaç öğrenciyle öğrenime başlamışlar, ancak daha sonra da misyonerler bulabildikleri evlerde de ders vermeye başladıkları için yabancı okulların sayılarını tespit etmek imkân-sızlaşmıştır (S. Kılıç 2005: 61-62).

Tanzimat Fermanı'nı da yetersiz bulan yerli Hıristiyanlar, daha çok hak ve hürriyet için yabancı emperyalist ülkelere müracaat ederek 28 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı'nı ilan ettirmiştir. Bu ferman sayesinde kültür, eğitim ve öğretim hakları tanındığı için hem kendi başlarına hem de batılı emperyalist ülkeler sayesinde çok hızlı bir şekilde okullaşma sürecine girmişlerdir (Vahapoğlu 1997: 68; S. Kılıç 2005: 62)

Tanzimat Fermanında maarifle alakalı hiçbir kayıt olmamasına karşılık, Islahat Fermanı'nda maarife de yer ayrılmış ve bu husus şöyle belirtilmiştir:

"... Saltanâtı seniyyem tebaasından bulunanlar mekâtib-i şâhânemin nizamâtı mevzularında gerek since(yaşça) ve gerek imtihanca mukarrer olan şeraiti(kararlaştırılmış olan şartları) ifâ eyledikleri takdirde cümlesi bilâfark ve temyiz(fark gözetilmeden) Devlet-i Aliyemin mekâtib-i askeriyye ve mülkiyesine kabul olunması ve bundan başka her bir cemaat ve maârif ve hiref(sanat) ve sanayie dâir milletçe mektepler yapmağa mezun olup fakat bu makule mekâtib-i umûmiyyenin usûl-ı tedrisi ve muallimlerin intibahı (seçilmesi), âzası taraf-ı şâhânemden mansup (tayin edilmiş) muhtelit (karma) bir meclis-i maarifin nezaret ve teftişi tahtında olması..." (Karal 1995: 261).

Bu hükümlerin kabul edilmesinden sonra, Osmanlı Devleti eğitim, kültür ve siyasi açıdan hızlı bir şekilde parçalanmaya başlamıştır. Islahat Fermanı'nın kendilerine tanıdığı eğitim, öğretim ve kültür

haklarından faydalanan gayrimüslim cemaatler, Avrupalıların da yardım etmeleriyle, geniş çapta eğitim faaliyetlerine başlayarak memleketin her yerinde okullar açmaya koyulmuşlardır (Kodaman 1999: 15).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Yabancı Okullar

Marif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nde maarifin yapılandırılması açısından en önemli nizamnamelerden bir tanesidir. Vilayetlerde ve başkentte genel eğitimi düzene sokmayı amaçlayan kapsamlı ilk hukukî metindir (Çağır-Türk 2017: 62-75). Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okullara yönelik ilk düzenleme olan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Madde 1: Memalik-i Devleti Aliyye’de bulunan mekatib esasen iki kısma münkasımdır. Birinci mekatib-i umumiye dir ki nezaret emri idaresi devlete aittir. İkincisi mekatib-i hususiye dir ki yalnız nezareti devlete ve tesis ve idaresi efrad veyahut cemaate aittir.”

“Madde 129: Mekatib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-i Devlet-i Aliyye ve gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir ki bunların masarifat ve muhassasatı ya müessisleri tarafından veyahut merbut oldukları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır. Memalik-i şahnde bu nevi mekteplerin tesisine evvela muallimlerinin yedinde Maarif Nezareti canibinden veyahut mahalli maarif idaresinden şahadetname bulunmak ve saniyen bu mekteplerde adaba ve politikaya mugayir ders okutturulmamak için talimat olunacak derslerin cetveli ve kitapları Maarif Nezaretinden veyahut mahalli maarif idaresinden tasdik edilmek üzere, taşrada ise vilayet maarif idaresiyle vilayet valisi tarafından Dersaadette Maarif Nezareti canibinden ruhsat-ı resmiye verilir. Bu üç şart kamilen mevcut olmadıkça Mekatib-i Hususiye küşadına ve devamına ruhsat verilmez ve hilafında hareket vukuu tarihinde men ve sed olunur. Mekatib-i hususiye küşad edenlerin tayin edecekleri hocaların yedlerinde şahadetname bulunduğu halde anı maarif idaresine tasdik ettirmeleri lazım gelecektir.” (Düstur 2: 204; Mahmud Cevad, 1338: 493).

1869 Nizamnamesi'yle yabancılarca açılan okulla, özel okul statüsü içinde değerlendirilmiş ve okullarla ilgili hukuki boşluklar hukukî bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Okullarda görev yapacak öğretmenlere diploma şartı, okulların açılmasının belli bir prosedüre oturtulması, okullarda ülke bütünlüğü aleyhine çalışmalarda bulunulmaması, kitapların denetimi ve zararlı olan tarih ve coğrafya kitaplarına izin verilmemesi, zararlı yayınların okullara sokulmaması, okulların ruhsatlarının mutlaka irade-i seniyye ile alınmış olması şartı, bu okullarda Türkçe eğitim verilmesi, okulların ders programlarının maarif müdürlerince kontrol edilmesi şartı, hatta yapılacak olan tadilat ve tamirlerin maarif müdürünün iznine bırakılması gibi, birçok konuya değinilmiştir. Ancak bu nizamname de, yabancı okulları herhangi bir hukuki zemine oturtamamıştır. Nizamnameyi her şeyden önce geçersiz kılan madde ise, okul açılması için müracaatta bulunulmuş ve altı ay içinde cevap alınamamış ise, otomatik olarak okul açılmasına izin veriliyor olmasıdır. Diğer yandan ise yabancı okulların açılmasını konsoloslukların üstlenmesi de bu kanunların uygulanmasını güçleştiriyordu. 1869'da çıkan nizamname ile ülkede açılan okul sayısında büyük bir artış görülmüştür. Bu artışın nedeni, bu nizamnameyle ilgisinden daha çok, ülkenin 1870'den itibaren iyice zayıflamasıdır ve bunu fırsat bilen yabancıların ruhsatlı veya ruhsatsız birçok yeni okul açmalarıdır (Vahapoğlu 1997: 117-126, S. Kılıç 2005: s. 66).

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908)

Sultan II. Abdülhamid dönemi Kanun-i Esasi'nin ilanıyla başlamıştır. Kanun-i Esaside maarife, yabancı okullara da yer ayrılmış ve bu konu şu şekilde belirtilmiştir:

“Madde 15: Emri tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartile her Osmanlı umumi ve hususi tadrise mezundur.

Madde 16: Bircümle mektepler devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniyenin terbiyesi bir siyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve milleli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye halel getirilmeyecektir.” (Akyüz 2007: 224).

23 Aralık 1876 tarihinde çıkartılan Kanun-i Esasi'nin zikredilen maddeleri ile yabancı okullarla birlikte her türlü okul denetim altına alınmak istenmiştir. Osmanlı bu kanunla, Müslüman olmayan halkları da Osmanlı kimliği içinde tutmak istiyordu. Yabancı okulları denetim altında tutmak için Maarif Nezaretinde bulunan Mekatib-i Ecnebiye ve Gayri Müslime Müfettişliği, Münif Paşa tarafından 1886 yılında kurulmuştur. Bu müfettişlik yabancı okulların Osmanlı Devleti'ne zarar vermesini ve programlar dışında faaliyetlerde bulunmalarını önlemek, bir takım dini telkinlerde bulunmalarını yasaklamak, ruhsatsız yabancı ve Gayrimüslim okulların açılmasını engellemek, yeni açılacak okulların formaliteleri yerine getirmek şartıyla ruhsat verilmesini sağlamak, evvelce açılan okulları resmi bir ruhsata bağlamak ya da kapatmak, bu okulların öğrencilerine genel sınavlar yapmak, İstanbul dışında bulunan okulların vilayetlerde bulunan maarif müdürlerince kontrolünü sağlamak amacını taşımıştır fakat zamanla müfettişlik görevini pek yapamamış ve yabancı ve Gayrimüslim okulları çığ gibi artmıştır (Vahapoğlu 1997: 69-70; S. Kılıç 2005: 67-68).

1886 yılında çıkarılan irade-i seniyye ile yabancı okulların açılmasının padişahın iznine bağlı olması ve yabancı okulların kanun ve nizamnamelere uyması gerektiği vurgulanmasına rağmen, yabancı okullar bu nizamnameye de uymamışlardır. 1886'da yabancı okullar ilk kez Rumeli Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne atanan Şinayder Efendi tarafından denetlenmiş, ancak bu teftiş de yabancı ülkelerin yoğun bir şekilde tepkisine neden olmuştur (Vahapoğlu 1997: 163-165; S. Kılıç 2005: 68).

İlknur Polat Haydaroğlu, 1904 yılında, sadece Amerikan misyonerlerinin Osmanlı toprakları üzerinde 465 okulu bulunduğunu, Amerikalıların devlet okulu olarak 400 okullarının olduğunu, Katoliklerin, rahiplerin 306, rahibelerin 354 okulu bulunduğunu ifade etmektedir. Bunların belli başı belgelerden çıkan rakamlar olduğunu, tam bir sayım yapmak mümkün olmadığını, okul sayısının neredeyse iki bine yaklaştığını ifade etmektedir (Haydaroğlu 1996: 72).

II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1923)

1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra Maarif Nezareti, yabancı ve Gayrimüslim okulların denetimine daha da önem vermiştir. Emrullah Efendi tarafından hazırlanan bu okulların denetimini daha sıklaştırmaya yönelik 1909 tarihli Maarif-i Umumiye Kanunu, henüz çıkmadan yabancı elçiliklerin ve patrikhanenin baskısı ile engellenmiştir. Bazı yabancı ve Gayrimüslim okullarına maarif müfettişlerini sokmama gibi olaylar Osmanlı Devleti'nde çok sıkça rastlanan olaylardı (S. Kılıç: 2005: 70).

Hıristiyan okullarına en son giren öğrenciler Müslümanlardır ve bunu ilk başlatan Müşir Fuat Paşa olmuştur. Paşanın oğullarını Fransız okuluna vermesindeki etken, o dönemde yabancı okulların Osmanlı okullarından çok daha iyi eğitim vermesidir. 20 Nisan 1914'te Saint Joseph Koleji'nde yapılmış olan bir çalışmada, bu okula giden çocukların sosyal yapısı şu şekildedir:

Tablo: Saint Joseph Koleji öğrenci velilerinin meslekleri (20 Nisan 1914)
(S. Kılıç 2005: 70)

Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı
Prensler	8	Sivil Memurlar	80
Mareşal ve Generaller	22	Bankacı ve Komisyoncu	80
Yüksek Şahsiyetler	90	Tıp Doktorları	90
Banka Müdürleri	30	Avukatlar	20
Mühendisler	20	İrad Sahipleri	30

Katoliklerin Osmanlı Devleti'nde Misyonerlik Faaliyetleri ve Eğitime Dair Çalışmaları

Katolik Misyonerler, İstanbul'a geldikleri zaman, İstanbul'da bulunan Katolik toplumu oldukça zayıftı. Gelen misyonerler, Katolik tacirlere ve Katolik diplomasisine din adamı olarak hizmet vermek istemiyorlardı. Misyonerlerin asıl hedefleri, Osmanlı Devleti'ndeki Ortadoks ve doğu Hıristiyanları arasında misyonerlik yaparak Katolikliği güçlendirmektir (M. Aydın 1996: 103).

Osmanlı sınırları içerisindeki Katolik misyoner faaliyetleri, Ermeniler ve Süryaniler üzerindeki çalışmalarla başlatılmıştır. Kendi içlerinde uyum arzeden bir Hıristiyan azınlık olan Gregoryan Ermeniler arasında, Dominiken tarikatına mensup olan Katolik misyonerler, faaliyetini sürdürmüşler ancak başlarda dil problemi nedeniyle arzuladıkları başarıya ulaşamamışlardır. Bu problemi çözmek amacıyla XIV. Yüzyılda Latince öğretimi yapacak okulların açılması için karar alınmıştır. Bu okullar sonraki yıllarda Doğu'da açılacak misyoner okullarının anası olmuştur (Erdem 2004: 272).

Okul açma işi, Kanuni döneminde Fransızlara tanınan Kapitülasyonlar ile daha da geliştirilmek suretiyle meşru hale getirilmiştir. Doğu Akdeniz ticaretinde İtalya ve Fransızların genel rolleri ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu iki tüccar gurubuna tanınmış olan imtiyazlar, misyonerlerin işini daha da kolaylaştırarak onlara büyük bir rahatlık sağlamıştır. Cizvitlerin Mezopotamya'ya girişleri 1540'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Katolik misyonerlerin yoğun çalışmaları sonucunda, Süryani Kadim Kilisesi'ne mensup bazı Hıristiyanlar, 1551 yılında Katolikleşerek, Antakya Patrikliğinden ayrılmış ve "Keldani" adını alarak Katolik Kilisesi ile birleşmiştir (Erdem 2004: 272)

Osmanlı Devleti'nin Fransızlara gösterdiği hoşgörüden yararlanan Katolik Kilisesi'ne mensup olan Cizvit rahipleri ve Vatikan'dan gelmiş bulunan misyonerler, çabuk ve kolayca elde ettikleri bu başarılarından da aldıkları cesaretle Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılmıştır. Siyasî gelişmelere paralel şekilde, misyonerlerin Osmanlı Devleti sınırları içindeki varlıkları kabul edilmiştir (Erdem 2004: 272-273).

Doğu ve Osmanlı coğrafyasında Katolik faaliyet yürüten Fransisken ve Dominikien tarikatlarına daha sonraki dönemlerde Kapuçinler, Lazaristler, Aompsionistler de katılarak devam etmiştir. Katolik Hıristiyanlığı yayan bu guruplar, okullarda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle Katolik Misyonerlerin açtıkları okullarda, yaptıkları misyonerlik sonucu da birçok Hıristiyan çocuğu

Katolikliği benimsemiştir. İstanbul'da bu doğrultuda açılan Katolik okullarını özellikle Fransa ve İtalya ciddi şekilde maddî ve manevî yönden desteklemiştir. Fransızların açtığı okul sayısı 1583 yılından başlayarak 1910 yılına kadar devam etmiş ve sayısı otuz beşe yaklaşmıştır. Bu okullarda öğretim ve eğitim Fransızca olarak yapılmıştır. İtalyanların açtıkları okul sayısı on beşe varmaktadır. Bu okullarda da öğretim dili İtalyanca'dır. Avusturya'nın açtığı Katolik okulları da vardı ve bu okullarda öğretim dili Almancaydı (M.Aydın 1996: 120).

Protestanların Osmanlı Devleti'nde Misyonerlik Faaliyetleri ve Eğitime Dair Çalışmaları

Anadolu'ya gelen ilk Protestan misyonerleri 1804 yılında kurulmuş olan British and Foreign Bible Society'e mensup kişilerdir. Bunlar çalışmalarına ilk önce İzmir bölgesinden başlamış, misyoner faaliyetleri bakımından Asya'nın anahtarı kabul edilen Anadolu'nun iç kısımlarına doğru ilerlemeye çalışmışlardır (Erdem 2004: 275).

Amerikan misyonerleri çalışmalarının başında Müslümanları hedef almışlardır. Nitekim Amerikalı misyonerlerden olan Tillman C. Trowbridge; "Türklerin gerek insan olarak gerekse tüm toplumsal kurumları ilkeldir. Bunun bir nedeni ırksal diğer nedeni de dinidir. Türkler Hıristiyanlaştırılmadıkça ve tüm kurumları Batılılaştırılmadıkça kurtuluş yoktur" demiştir. Ancak 1830 ile 1831 yılları arasında, Doğu Anadolu'da yapmış olduğu çalışmalardan sonra yazdığı iki ciltten oluşan kitabında Eli Smith, Müslüman Türklerin Protestanlaştırılmasının mümkün olamayacağı gerçeği ile karşılaşarak yeni hedefler belirlemiştir. O, "Hıristiyanlar arasında çalışmak suretiyle düşman topraklarının ta kalbine kolayca girme imkânı buluruz" diyerek faaliyetleri Hıristiyan azınlıklar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Aynı şekilde Trowbridge de Osmanlı Devleti'nde bulunan Hıristiyan halkların Protestanlaştırılması (Evangelizasyonu) ve özgürleşmesiyle hedeflerine ulaşabileceklerini belirlemiştir. Böylece misyonerler, artık tüm enerjilerini Hıristiyan azınlıklara, özellikle de

Ermenilerin kültürel, dinî ve sağlık konularına hasretmişlerdir (Erdem 2004: 276).

19. yüzyılda Protestan misyonerlerinin Osmanlı İmparatorluğu Topraklarına, özellikle de Anadolu'ya akın etmelerinden önce, İstanbul'da az sayıda Protestan vardı. Çoğunluğu ticaretle uğraşan ve elçiliklerin himayesinde yaşayan Protestan topluluğun üyeleri Anadolu'ya sonraki zamanlarda gelecek olan misyonerlere birçok konuda yardımcı olmuş ve misyonerler ile doğu kiliseleri arasında köprü görevi üstlenmişlerdir (Malkoç 2004: 163).

1820 yılından başlayarak Anadolu'da örgütlenmiş ve Kongregasyonist bir çizgiye sahip olan The American Board of Comissioners for Foreign Missions (ABCFM) bu topraklarda en etkili misyonerliği yapacaktı. Bu misyonerler ilk önce Müslüman olmayan topluluklarla ilgilenmişlerdi. Asuriler, Yahudiler, Ortadoks Ermeniler, Bulgarlar ve Rumlar misyonerlerin temasa geçtiği topluluklar olmuşlardı. Aynı zamanda yerli kiliselerle başarılı ilişkiler içindeydiler ve "İncil'in Hıristiyanlığını" vurguluyorlardı (Malkoç 2004: 165).

Protestan misyonerlerin yoğun bir şekilde Osmanlı topraklarına gelişleri Amerika ile Osmanlı Devleti arasında 1830'da imzalanan Ticaret Anlaşması'ndan sonradır. Bu anlaşma, Amerikan misyonerlerinin kabul görmesi ve kısa bir süre içinde ve kısa bir sürede içinde var olan en etkili misyoner gurup haline gelmeleri sonucunu doğurmuştur (F. Aydın 2004: 261).

Amerikalı bir Protestan Misyoner olan H.G.O. Dwight'ın 1830'da Anadolu'ya yaptığı bir araştırma gezisi, bu toprakların Protestanlaştırmaya elverişli olduğunun tespit edilmesi sonucunu ortaya çıkardı ve çalışmaları artırdı. İstanbul'da hemen bir misyon istasyonu kuruldu. İstasyonu kuran William Godell, Ermeni patriğine başvurmak suretiyle okul açmak için yardımını talep etti. Bundan olumlu sonuç alamayınca Reformist görüşte olan Peştemalcıyan'ın okuluna başvurdu. Kısa bir süre sonra da bu okuldan yetişmiş olan Şahakyan adında bir Ermeni arkadaşı ile beraber Amerikalı misyonerlerin okulunda öğretmenliğe başladılar. Bu gelişmelerle

Amerikalı Protestan misyonerlerin Osmanlı Anadolu'sunda oluşturacakları Protestan cemaatinin temelleri atılmış oluyordu (Malkoç 2004: 166).

1 Temmuz 1846 yılında İstanbul'da ilk Protestan Kilisesi açılmıştır. Bu yeni dönemde misyonerler rahat bir çalışma ortamına erişmiş ve yürüttükleri faaliyetler sonrasında 1850 tarihinde Osmanlı sınırları içerisindeki Protestanlar "Millet" statüsüne kavuşmuşlardır (Erdem 2004:278).

Protestan örgütleri dünyayı kendi aralarında paylaşmışlar ve Osmanlı İmparatorluğu Amerika'nın payına düşmüştür. Osmanlı Devleti'ndeki çalışmalar da 1870 yılına gelinceye kadar tek başına ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) tarafından yürütülmüş, daha sonra da BFMPC (Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church) bu faaliyetlere katılmıştır. BOARD'ın amacı, "Dinsizler arasında Hıristiyanlığı yaymaktır" (Erdem 2004: 276).

Başlangıçtan 1895'e kadar Osmanlı Devleti sınırları içerisinde, daha sonraki yıllarda gittikçe artan bir oranla, 427 tanesi Anadolu toprakları üzerinde olmak üzere toplamda 540 BOARD mensubu Amerikalı misyoner faaliyet göstermiştir. ABCFM'in 1897 yıllık genel raporunda, Türkiye'deki çalışmaların daha önce hiç olmadığı kadar tatminkâr sonuçlar verdiğine işaret edilmiş ve "Türkiye'deki korkunç ateş ve kanın içinden haykıran şehit ruhu, daha önce hiç olmadığı kadar hasat işçilerini çağırmaktadır" denilerek ek destek sağlanması talep edilmiştir (Erdem 2004: 280).

İlk başlarda İncil'i öğretmek için yayan Protestanlar 1860'lardan sonra eğitim kurumlarına önem vermişler ve birçok bölgede okullar açmışlardır. 1914 yılında bugünkü Türkiye sınırları içinde Amerikan Board'ın 426 okulu vardı (Malkoç 2004: 169, 171).

Protestan Okulları

Protestan okulları hakkında ki en geniş bilgi, Abdülhamid'in isteği üzerine dönemin Maarif Nazırı Ahmet Rüştu Paşa tarafından hazırlanan bir raporda bulunmaktadır. 1894 yılında hazırlanan bu

rapora göre, 392 Protestan okulunun Ermeni ve Amerikan-İngiliz okullarından oluştuğu görülmektedir. Okulların bulunduğu önemli yerler; Ankara, Aydın, Bursa, Erzurum, Adana, Trabzon, Van, Diyarbakır, Musul, Beyrut, Halep, Konya, Elâzığ ve İstanbul'dur. Bu okullar Anadolu'nun en ücra köşelerine, özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmıştır. Okulların hemen hepsinin kuruluş aşamasında merkezi New York'ta bulunan Amerikan Board Misyoner örgütü öncülük ederek oldukça çok para yardımında bulunmuştur (Ertuğrul 2002: 123).

Raporu hazırlayan Ahmed Zühdü Paşa, Protestan okullarının siyasi amaçlarına ilişkin olarak; "Bunlardan birincisi; Protestanlığı neşir ve tamimine, ikincisi; ezhan-ı umumiyede ve hususiyle teb'a-ı saltanatı seniyyenin efkârına bir hissiyat-ı siyasiye tevhidinde ve üçüncüsü; memalik-i mahrusede Fransa'nın kendilerin malum ve mahsus olan ve mekatip vasıtasıyla istihsal edilen tefevvuk nüfuzuna galebeye alet ittihad olunmaktadır. Mekatib-i mezkurenin tesis ve küşadından maksatları suret-i zahirede âlem-i medeniyete neşr ve ilan ettikleri gibi maahaza etvar-ı ulum maarifin kıt'a-i cesime-i şartiyede ve hususiyle memaliki-i mahrusede neşr ve tamimiyle cemiyet-i beşeriyenin zulüm ve cehalet ve nadaniden kurtarılması fikri-i insaniyetperveranesiyle hiçbir vakit müstenid olmayıp, belki kavaid-i siyasiye ve politikanın kısm-ı mühimmi icabınca bu misüllü mekatibin pek çok fedakarlıklar ihtiyariyle tesis ve küşadı ve ve talebe-i masume-i teb'anın zihinlerini kendi mezhep ve meş-replerine imal ve tahvili, ve etfalin çoğundan ücret-i tedrisiye alınmayıp güya hayırhane bir cemile olmak üzere meccanen talimleri ve hatta etfalin muhtaç-ı iane olan bazı velilerine ikramiyeler itasıyla onların fikirlerinin dahi istedikleri tarafa celp ve tadili gibi desais ve tesvilat icra etmekte olduklarına..." dair açıklamalarda bulunmuştur (Ertuğrul 2002: 125).

Maarif Nazırı Zühdü Paşa, Protestan okullarının amaçları konusunda yaptığı açıklamaya bir de örnek vermektedir; "Amerikalı Protestan Dr. Maytın'ın Suriye ahalisinden Nusayri taifesinden bir

takım kızları itma ve iğfal ve Mersin'deki kendi mektebine ithal ile orada mukaddemat-ı tahsili irae ettikten sonra Amerika'ya aşırmasından maksadı Amerika'da olan mekatib-i aliye de Protestan mezhep ve meşrebinin meşhude ve fiiliyatını tamamiyle ikmal ettirip, yine onları Adana ve ol-havaliye iade ile teb'adan hemcins ve milletleri olan diğer kızlara telkinat-ı muzırıra ilka ve tedrisidir" (Ertuğrul 2002: 125).

Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa'nın 1898 yılında padişaha yazdığı bir layihada da, bu okulların zararlı faaliyetler içinde oldukları, tebaa arasındaki huzuru ve manevi birliği yok etmeye yönelik hizmetler verildiği, gayrimüslim tebaa çocuklarının eğitim yolu ile Osmanlı aleyhine fikirlerle zehirlendiği, okulların asıl amacının memleketin ve hükümetin çıkarlarına aykırı olduğu, belirtilmektedir.

Şakir Paşa, Protestan okullarının zararlı faali-yetlerini önemlerine göre de ele almaktadır. Erzurum Ermeni Sansaryan Okulu ile Merzifon ve Halep'teki Amerikan Kolejlerini birinci derecede zararlı kurumlar olarak ifade ederken, ikinci derecede zararlı olanların ise, Mardin ve Antakya Katolik ve Harput Protestan okulları olduğunu beyan etmektedir (Ertuğrul 2002: 125-126) Nitekim Osmanlı Devleti bünyesinde Amerikan müesseselerine dair ayrıntılı bir defterde (BDA, Yıldız Evrakı, Resmi no: 122/28) Erzurum'dan Kudüs'e kadar vilayet vilayet okulların siyasetle ilişkileri bakımından değerlendirilmesinde, "Vaktiyle ruhsat verilmiş, ruhsatlı da mahzurlu, ruhsatsız ve mahzurlu, mahzurlu, ecnebi misyonerlerin bu müesseseleri kendi fikirlerinin yayılmasına sebebiyet verdiği mahzurludur, bu mahalde bulunan müesseseler mahzurlu olup Ermenilerin yaptığı karışıklıklarda bu merkezlerin rol oynadıkları ve müdahale edilmesi hakkında 23 Mart 1309 (4 Nisan 1893) tarihinde telgrafla müracaatda bulunulduğu, İslam mahallesinde ve cami yanında olduğu için mahzurlu olduğu" gibi değerlendirilmelerde bulunulmaktadır (Sırma 2017: 54-63).

Azınlık ve Yabancı Okullarında Okuyan Türk Öğrencilerine Yönelik Yönlendirme Çalışmaları

Azınlık ve yabancı okullarında okuyan Türk öğrencilerine yönelik yönlendirme çalışmaları konusunda araştırmalar yapan Ahmet Egeli'nin şu tespitleri, konuyu özetlemesi bakımından dikkate değerdir:

1. Din ve millet duygusunun hedef alınması: Türk öğrencileri, dinî duygu, vatan, millet ve bayrak sevgisinden uzaklaştırıp onu yabancı bir kültüre hazır bir hale getirebilmek için özel çabalar sarf edilmiştir.
2. Batı medeniyetinin üstünlüğünün telkini: Batı medeniyet; modern, çağdaş, bilimsel ve medeni değerlerle donatılmış ve aydın bir insanın seçmek zorunda olduğu yaşam biçimi olarak lanse edilmiştir. İslam medeniyeti ise, menfi bir propaganda ile sürekli kötülenerek, gözden düşürülmeye çalışılmıştır.
3. Türkiye'nin ancak Batı medeniyeti değerleriyle kalkınabileceğinin telkini: Türk öğrencilere devamlı bir surette, Türk toplumunu, dünya milletleri arasına sokacak ve geri kalmışlıktan kurtaracak gücün, Batı medeniyetinin değerleri olduğu anlatılmıştır.
4. Türk toplumunda önemli bir rol alıp, okulda öğretilen değerlerin yansıtılmasının telkini: Okulda yapılan yönlendirme çalışmasıyla kazandırılmış olan değerleri, Türk toplumuna anlatmak ve yansıtılabilmek için önemli bir rol üstlenilmesi gereği üzerinde ısrarla durulmuştur (Ertuğrul 2002: 263)

Osmanlı Devleti Tarafından Misyoner Okullarına Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti, misyonerlerin zararlı faaliyetlerinden korunmak amacıyla çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Fakat bu tedbirler devletin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal problemler dolayısıyla her zaman çözüm üretmekte yeterli olamamıştır.

Misyonerlere karşı mücadelenin en yoğun olduğu zamanlardan birisi II. Abdülhamid dönemi olmuştur. Bazı okul mülklerinden vergi alınmaya başlanmış, bazı okullar da kapatılmıştır. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile; yabancı Okulların ruhsat alabilmesi için devlete karşı zararlı ders okutmamaları, ders programlarının tasdik edilmesi şartı getirilmiştir. 1886 yılında Maarif Nezareti bünyesinde bunlarla alakalı bir birim kurulmuş, gereken şartları tamamlayarak izin almayan bazı okullar 1888 yılında kapatılmıştır. İttihat ve Terakki döneminde, 1914-1915 yıllarında yabancı okulların denetlenmesine ilişkin ciddi tedbirler getirilmiş, I. Dünya Savaşı döneminde Misyoner okulları dahil hemen hemen bütün yabancı okullar zaten kapandığı için bu tedbirleri uygulayabilmek mümkün olmamıştır (Erdem 2004: 280).

Misyoner papazların faaliyetleri ve alınabilecek tedbirlere dair 11 Cemaziyelahir 1316-15 Teşrin-i evvel 1314(27 Ekim 1898) tarihli bir belge şu şekildedir:

“Encümen-i Mahsus

Bazı ecnebi papazları ve misyonerleri taraflarından Memaliki şahane dâhilinde mekâtib-i hususiyye küşadı hakkında vukubulmakta olan müsted'iyatın maarif nizamnamesi ahkâmınca i'tâ kılınmakta olan müsaadât, takdîyâtı lazimeyi haiz olmadığından ve bu gibi mekteplerin ekser ahâliyi Katolik ve Protestan mezheplerine çevirmek ve eskâr-ı nâ'ı idlâl ve teşvişe yol bulmak için açılarak bundan bir takım müdâhâlât ve sahâbet-i ecnebiyye dahi vukubulmakta olduğundan ve vehameti ihlâl-ı asayişe sebebiyeti müsellemler olan bu hale karşı iktiza eden tedabir-i mükemmelenin teemmül ve mütalaası telakki olunan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenâhi iktizay-ı âlisinden bulunmağla icâb-ı keyfiyyet meyâne-e çakeranemizde mûlahaza olundu. Vakı'a mekatib-i hususiyye küşadı hakkında zikrolunan nizamnamenin havi olduğu ahkâm beyân-u ferman buyurulan mehaziri deffe kifayet ve delâlet edecek surette olmadığı gibi buna dair sebk eden bazı mukarrarat ve tebliğat dahi müstenid bulunduğuna mebnî maksad-ı mebhusun istihsaline çare-i müessir olmak üzere hatırlara gelen tedabirin eşlem ve ercahı müceddiden kilise tesisi ve küşadı için Devletçe müesses ve mer'i olan kavaid-i esasiye hükmünün ecanib taraflarından açılmak istenilen mekatib-i

hususiyye müsted'iyatının dahi mevki-i tatbike vaz'ıyla mesela bir mahalde küşadı taleb olunacak ecnebi mektebinin açılmasına ruhsat-ı resmiyye i'tası, o mekteb hangi mezhep namına olur ise olsun o mezhepten nüfus-u gayrimüslime mevcut olmasına ve nüfusun etfali dahi lâ ekall yüz neferden ibaret bulunmasına mevkuf tutulduğu halde o makûle müsted'iyat bi'ttab' merkez-i is'afa mâkrun olamayacağı gibi şayed bilâ ruhsat bir ecnebi mektebi açılır ise hem nizam-ı mahsus hükmünce ve hem şu kaide iktizasınca kapattırılmak tabii bulunduğundan nizamname-i mezkûrun buna müteallik ahkâmını ve bir de ecanibin neşr-i maarif maksadını seyrederek tesis-i mükatebe teşebbüslerine karşı ala'l-umûm kurâ ve kasabât mekatibi ibtidaiyesinin ikmâl noksaniyle derecat-ı tahsilinin iktiza ettireceği mekatibi umumiyeye ve ruhsat-ı resmiyye ile açılmış olan mekatib-i hususiyye tedrisatının dahi ifsâd-ı ahlâkı mucib şeylerden azade bulunması tedabirini bi'l-mutala'a mukarraratını beyan ve Maarif nizamnamesinin ta'dilatını havi layihayı tanzim etmek üzere icab eden zevattan mürekkeb seri'an bir komisyon teşkili ma'ruzdur" (Sırma 2017: 102-103).

Misyoner okullara karşı alınacak tedbirlere dair 11 Cemaziyelâhir 1316 (27 Ekim 1898) tarihli diğer bir belge ise şu şekildedir:

"Muhtıra

Bazı ecnebi papasları ve misyonerler tarafından Memalik-i Şahane dâhilinde mekatibi hususiyeye küşadı hakkında vukubulmakta olan müstedyata Maarif Nizamnamesi ahkâmına ita kılınmakta olan müsadatı takyidat lazimeyi caiz olmadığından ve bu gibi mekteplerin ekser ahaliyi Katolik ve Protestan mezheplerine çevirmek ve efkar-ı nası ihlal ve teşvişe yol bulmak için açılarak bundan bir takım müdahalat ve sahabet-i ecnebiyye dahi vukubulmakta olduğundan vehameti ve ihlal ediş sebebin müsellem olan bu hale karşı iktiza eden tedabiri mükemmelenin temül ve mütalaası telakki olunan irade-i seniyye-i hazreti hilafetpenahi iktizayı alisinden bulunmağla icabı keyfiyet siyane-i çakiranemizde mülâhaza olundu. Vakia mekatib-i hususiyeye küşadı hakkında zikrolunan nizamnamenin havi olduğu ahkam beyan ve ferman buyrulmuş mehziri vakia kifayet ve delalet edecek surette olduğu gibi buna dair sebke eden bazı mikdarat ve tebliğat dahi bir esası kaviyye müstenid bulunduğundan maksadı mebhusun istihsaline care-i müessire olmak üzere hatırlara gelen tedabirin müceddiden

külliyen tesisi ve küşadı için devletçe müessis ve meri olan kavaidi emriyeye hükümetin icabet taraflarından açılmak istenilen mekatibi hususiye müstediyyatında dahi mevkii tatbike vazıyla mesela bir mahalde küşadı taleb olunacak ecnebi mektebinin açılmasına ruhsatı resmîye i'tası o mekteb kangî mezhep namına olursa olsun o mezhepten nüfusu gayrimüslime mevcut olmasına ve o nüfusun etfali dahi laakal yüz neferden ibaret bulunmasına mevkut tutulduğu halde o makule müstediyyat bittabi merkez isafa makrun olamayacağı gibi şayed bila-ruhsat bir ecnebi mektebi açılır ise hem nizam mahsusu hükmünce ve hem şu kaide iktizasınca kapattırılmak tabi bulunduğundan nizamname-i mezkurun buna müteallik ahkamını ve bir de ecanibin neşr maarif maksadını siper ederek tesisi teşebbüslerine karşı ale'l-umum kura ve kasabat mekatibi ibtidaiyesinin ikmal noksanıyla derecatı tahsiliye iktiza ettireceği, açılmış olan mekatibi hususiye tedrisatının dahi ifsadi ahlaki mucib olduğu..." (BOA. Y.PRK.PT. 18/75)

İngiliz misyonerlerin Nasturileri Osmanlı aleyhine eğittiklerine dair 9 Zilhicce 1311(13 Haziran 1894) tarihli diğer bir belge de şu şekildedir:

"Yıldız Saray Hümayunu

Van Vilayeti'ne Şifre

İngiliz misyonerlerden olup Nasturi milleti reisi ruhanisi Merşumun'un ikametgahı olan Kocanis nam karyede seneyi vefireden beri ihtiyar ikametle zahirde mensup olduğu cemiyeti ruhbaniyenin mezhebini ta'mim ve hakkikatde Nasturilere müfsidat ve melanet talim etmekte bulunan Mösyö Reberlavon nam şahsı tarafından birisi İran'ın Rumiye şehrinde mukim yine İngiltere misyonerlerinden Kuarem nam şahsa ve diğeri İngiltere'de bulunan kaffe-i ruhanin ekberi ve kralları tetvice memur en büyük papasları bulunan Londra'da mukim Başpiskopos Kendiriberi nam şahsa olarak yazılmış olup mahallerine isale memur iki nefer Nasturi yedinde iken saye-i muvaffakiyetvayei cenabı tacdaride bu kere Başkale'de derdest ettirilen 14 Mayıs 1894 tarihleriyle müverrih iki kıta mektup tercüme ettirildikte bunlar hükümet-i saltanat-ı seniyye aleyhinde bir takım ihbarat-ı muzırrayı ve icrayı müfsetet için bir takım tedabiri ve ahvali siyasiye ile İngilizlerin Nasturilere celb merhameti havi gayet muzır meal şeyler olduğu görülmüş ise de ba'de ona göre muamele

olunmak üzere bu iki kıta mektubun aynen takdimcisi yoksa sureti mütercimelerinin mealen şifre ile arzımı matlub ali idiğünün lütfen emrû iradesi müsterhimdir. 20 Mayıs 310 (1 Haziran 1894). Van Valisi Ferik Bahri.” (BOA. Y.PRK.UM. 30/10)

Yapılan yıkıcı faaliyetler nedeniyle zaman zaman misyoner okullarına ve eğitici kadrosuna karşı merkezi ya da yerel yöneticilerce de çeşitli önlemler alınmaktaydı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki yüzlerce belge bunu göstermektedir: Amerikan misyoner okullarındaki Ermeni talebe üzerinde bırakılan kötü tesirlere karşı gerekli tedbirlerin alınması (BOA. DH.TMIK. M..5/38), Anadolu ulemasının azalmasından dolayı misyoner faaliyetlerinin cahil halk arasında çoğalmasına üzerine eğitim yoluyla tedbir alınması (BOA. Y.PRK. MŞ.. 7/23), Ruhsatı resmiye olmaksızın küşad olunacak misyoner mekteplerinin men'ine ve ecanib tarafından tesis olunan gayrimüslim mekteplerine Müslüman çocukların devam etmelerine meydan verilmemesi (BOA. Y.EE..KP.. 8/798), Basra Vilayeti'nde Amerikan ve İngiliz misyonerlerin açmış oldukları kütüphane ve dershanelerin kaldırılması ve zararlı kitap ve neşriyata izin verilmemesi isteği (BOA. DH.MKT. 16/28), Haçin Kasabası'nda Amerikan misyonerlerin bölge Ermenileri için açmış olduğu mekteplerin siyasi amaçlarda kullanıldığı (BOA. Y.PRK.UM. 24/104), Makedonya'da Müslüman çocukların İtalyan mekteplerine ve Katolik misyonerlerin tesis ettiği mekteplerde okutulmalarının yasaklanması (BOA. Y.PRK.TKM 27/19), Protestan misyonerlerin asıl maksatlarının mezhebe münhasır olmayıp Ermeni çocuklarını eğiterek tefrikaya münhasır oldukları (Y.PRK.UM. 29/58), İngiliz misyonerlerin Nasturileri Osmanlı aleyhinde eğittikleri (Y.PRK.UM. 30/10), Amerikalı misyonerlerin Harput'ta bir mektep açarak Ermeni çocuklarını ifsat ettikleri. Osmanlı aleyhine ifsadatta bulunan mektebin kapanması için Harput Ermeni ahalisinin şikâyetinde bulunduğu (BOA. YPRK.BŞK. 34/28), Ecnebi mekteplerin maarif tarafından denetlenmesi gerektiği (BOA. DH.TMK. M..35/21), Memalik-i Şahane'deki misyoner mekteplerinin tezayüdü ve kötü faaliyetlerine karşı gereken tedbir ve mekatib-i şahanenin tezyidi

(Y.A.RES 101/39), Adana Vilayeti dahilinde Amerika misyonerlerinin izinsiz açtıkları mekteplere tayin edilen muallimler hakkında gerekli tahkikatın yapılması (MF.MKT. 99/21), Tarsus'ta ruhsatsız olarak açılıp daha sonra kapatılan misyonerlere ait iki mektebin kanunlar dairesinde kapatıldığından yeniden açılışına izin verilemeyeceği (BOA. DH.TMIK. M..105/36), Musul'da Müslüman talebelerin misyonerlerin açtığı okullara gitmemeleri için inas rüşdiyesi ile idadi açılması (BOA. 200/32), Antakya Kazası'na bağlı karyelerde bulunan Nusayriilerin misyonerlerin olumsuz faaliyetlerinden etkilenmemesi maksadıyla yeni ibtidai mektepler açılması (MF.İBT. 320/32), New York Tribune Gazetesi'nde, Bulgaristan'ın serbestisinin Robert Kolej'le sağlandığı ve Üsküdar'da Amerikan misyonerlerine ait inas mektebinin de böyle hizmetlerde bulunabileceği şeklinde yayınlar yapıldığı (BOA. Y.PRK.DH. 10/58)...

Okulların Genel Fiziki Görünümü

Ankara'da kısa bir süre görev yapan Protestan Misyoner Sanford Richardson, BOARD mensuplarının gözüyle Ankara'daki toplumsal yaşamla birlikte Papa taraftarlarına ait Teoloji okuluna dair detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre: Katoliklerin Ankara'da kiliselerinin yanı sıra bir tane de teoloji okulları vardır. Okul, iki farklı muhteşem ve konforlu binada eğitim vermektedir. Binaların ilki kent merkezindedir ve kışın faaliyet göstermektedir. Diğeri ise yazlıktır ve sayfiye bölgesinde bulunmaktadır. Misyoner, kent merkezindeki okulu ziyaret etmiştir. Rahip ve öğretmenler büyük bir nezaket örneği sergileyerek ona okulun farklı bölümlerini gezdirmişlerdir. Çalışma ve ezber için tahsis edilen odalar, yemekhane ve yataklar son derece güzel dizayn edilmiştir. Kütüphanede çok sayıda Latince, İtalyanca, Fransızca ve Ermenice kitabın yanı sıra hayli etkileyici resimler, arz küreleri ve haritalar bulunmaktadır. Yatakhane kısmı dışındaki bölümler on iki öğrenciye göre dekore edilmiştir. Okula on iki ila on beş yaş arasındaki çocuklar kabul edilmektedir. Bu çocuklar rahip olarak dışarıya gönderilene kadar bu kurumda kalmaktadır (Önal 2019: 199).

Netice ve Değerlendirme

Misyonerlik ve Osmanlı Eğitim Sistemindeki Yeri başlıklı bu çalışmanın sonuçları ve değerlendirilmesi maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde faaliyet gösteren Katolik ve Protestan misyoner gurupları, Hıristiyanlığı yayabilmek gayesiyle yoğun bir faaliyet içerisinde olmuşlardır.
2. Bu misyonerlerin din dışında siyasi, askeri, ekonomik ve nitelik eğitim amaçları doğrultusunda çalıştıkları görülmektedir.
3. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı ibadet serbestiyeti üzerine de Protestan ve Katolik mezhebine mensup misyonerler kendi eğitim ve öğretimini yapmak üzere okullar açmaya başlamışlardır.
4. Misyoner okulları, bir amaç birliği çerçevesinde hareket ederek, Hıristiyanlık inancını yaymak, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısını kontrol etmek, Osmanlı Devleti'ni bölerek, okullardan mezun olan öğrencilerden "seçkinler grubu" oluşturmak, siyasî liderler yetiştirmek ve Türk devlet politikalarını etkilemek gibi amaçlar için faaliyetler göstermişlerdir (Ertuğrul 2002: 318)
5. Misyoner okulları, genel olarak Batı eğitim kurumlarının temel felsefelerini örnek alan bir program takip ettikleri için, öğrencilerin yetişmelerinde esas olan prensipleri de Batı toplumunun değer yargıları ve dünya görüşleri oluşturmuştur. Bu nedenle, bu öğrenciler, Türk toplumunun gelenek ve değerlerine yabancı bir eğitim ortamında yetişmişlerdir (Ertuğrul 2002: 320)
6. Misyoner okulları, daha çok İstanbul ve İzmir civarı ile, Balkanlar, Güney ve Doğu Anadolu, Halep, Şam, Beyrut, Kudüs civarında açılmışlardır. Misyoner okullarının açıldığı yerler, Bulgar, Yunan, Ermeni, Sırp ve Arap isyanlarına sahne olan bölgelerdir (Ertuğrul 2002: 320) Nitekim misyoner

faaliyetlerinden önce uyum içinde yaşayan ve devlet ile hiçbir sorunu olmayan bu azınlıklar, sonra devlete düşman hale gelmişlerdir.

7. Sonuç olarak Misyoner okullarının Türk toplumunun milli birliğinin ve bütünlüğünün bozulmasında, siyasi, kültürel ve ekonomik alanda yıpranmasında önemli etkileri olmuş, yeni devletlerin kurulması ve Osmanlı İmparatorluğunun çökmesine neden olan başlıca unsurlardan biri olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA. Y.PRK.PT.18/75.(11 Cemaziyelâhir 1316/27 Ekim 1898).
 BOA. Y.PRK.UM. 30/10.(9 Zilhicce 1311/13 Haziran 1894).
 BOA. DH.TMIK.M. 5/38.(15 Zilhicce 1313/28 Mayıs 1896).
 BOA. Y.PRK.MŞ. 7/23.(13 Rebiyülevvel 1317/22 Temmuz 1899).
 BOA. Y.EE..KP.. 8/978.(28 Şaban 1316/11 Ocak 1899).
 BOA. DH.MKT. 16/28. (26 Zilhicce 1310/11 Temmuz 1893).
 BOA. Y.PRK.UM. 24/104.(12 Zilkade 1309/8 Haziran 1892).
 BOA. Y.PRK.TKM. 27/19.(10 Şaban 1310/27 Şubat 1893).
 BOA. Y. PRK.UM. 29/58.(25 Ramazan 1311/1 Nisan 1894).
 BOA. Y. PRK.UM. 30/10.(9 Zilhicce 1311/13 Haziran 1894).
 BOA. Y. PRK.BŞK. 34/28.(3 Cemaziyelâhir 1311/12 Aralık 1893).
 BOA. DH.TMK. M.. 35/21.(25 Muharrem 1315/26 Haziran 1897).
 BOA. Y.A.RES. 101/39.(19 Safer 1317/29 Haziran 1899).
 BOA. MF.MKT. 99/21.(11 Şevval 1305/21 Haziran 1888).
 BOA. DH.TMIK.M.. 105/36.(3 Rebiyyülevvel 1319/20 Haziran 1901).
 BOA. MF.MKT. 200/32.(6 Şevval 1311/12 Nisan 1894).
 BOA. MF.İBT. 320/32.(2 Cemaziyellevvel 1329/1 Mayıs 1911).
 BOA. Y.PRK.DH. 10/58.(29 Zilhicce 1311/21 Mayıs 1898).

Yayınlar

- Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000-M.S. 2007*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, F. (2004). "Mormonlar İsa Mesih'in Son Gün Azizleri'nin Kilisesi". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aydın, M. (1996). "Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: TDV Yayınları.
- Cılacı, O. (1997). *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Çağır, M. ve Türk. İ. C. (2017). "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi(ASEAD)*, 4(11): 62-75.
- Düstur, Tertib I, C.2, s.204.
- Erdem, M. (2004). "Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ertuğrul, H. (2002). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2005). "Misyonerlik", *TDVİA*, Cilt. 30, Ankara: ss. 193-195.
- Güzdüz, Ş. (2004). "Misyonerlik Çalışmaları", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gündüz, Ş. (2004) "Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Harman, Ö. F. (2004). "Genel Olarak Misyonerlik", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Haydaroğlu, İ.P.(1996). "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: TDV yayınları.
- Keha, M. (2014). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik ve Erzurum'daki Faaliyetleri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl. 18, Sayı. 58, , ss. 73-96.
- Kılıç, R. (2006) "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, (19): 327-342.
- Kılıç, S. (2005). *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, Cilt. 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmud Cevad (1338). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Malkoç, M. N. (2004). "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Önal, M. (2019). *Türkiye'de Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Faaliyetleri Çerçevesinde Ankara İstanos ve Muratça İstasyonları (1862-1885)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sırma, İ. S. (2017). *Sömürü Ajanı Amerikan Misyonerleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Vahapoğlu, M. H. (1997). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: MEB Yayınları.